

Den tredje vejs mange snoninger

Om reformprocesserne i det britiske Labour og det tyske SPD

Jens Henrik Haahr, lektor, Ph.D., Danmarks Journalisthøjskole

»Når forandringens vinde blæser kan man bygge mure eller vindmøller« Kinesisk ordsprog

1. Et reformeret socialdemokrati?

En moderne socialdemokratisk vision – det var hvad den britiske premierminister Tony Blair og den tyske forbundskansler Gerhard Schröder søgte at præsentere i deres fælles memorandum offentliggjort under den tyske kanslers besøg i London den 8. juni 1999. Under overskrifterne »Europe: The Third Way/Die Neue Mitte« og »Vejen fremad for Europas socialdemokratier« præsenterede de to ledere både et opgør med en række traditionelle socialdemokratiske standpunkter og et bud på en pragmatisk nytænkning af socialdemokratiske løsningsmodeller (New Labour og SPD, 1999).

Billedet synes klart: De to største og p.t. stærkeste socialdemokratiske partier i Vesteuropa er enige – de har lagt fortiden bag sig, har reformeret sig selv og leder i dag sammen en moderniseret socialdemokratisk bevægelse ind i det nye årtusinde. Den fælles britisk-tyske erklæring kan således opfattes som det foreløbige højdepunkt i de vesteuropæiske socialdemokratiers reformbestrebelse i kølvandet på de gentagne kriser for den traditio-

nelle socialdemokratiske reformstrategi fra midten af 1970'erne.

Dette er imidlertid næppe en fyldestgørende tolkning af det politiske udspil. I det mindste kan det fælles memorandum give anledning til at stille nogle kritiske spørgsmål: Er sammenfaldet mellem holdningerne i de to politiske partier virkeligt så stort, som det fremstår i dokumentet? Hvis ikke, hvor finder man da årsagerne til forskellene i de to partiers situation? Og hvorfor kom det fælles memorandum da på netop dette tidspunkt?

Argumentet i det følgende vil være, at de to partiledere i dag måske nok deler væsentlige politiske standpunkter, hvilket afspejles i dokumentet, men at de samtidig dels står i en meget forskellig situation, ligesom de har haft forskellige interesser i at udforme et fælles politisk memorandum. Både partiledernes forskellige situation og den konvergerende interesse i et memorandum afspejler i høj grad nogle institutionelle forskelle imellem det britiske og det tyske politiske system.

Disse institutionelle forskelle har i forhold til det tyske SPD fremmet det britiske Labours vilje og evne til programmatisk fornyelse. Resultatet er, at Tony Blair ved offentliggørelsen af dokumentet stod som leder af et gennemgribende reformeret parti, for hvem memorandumets indhold i høj grad var en opsummering af for længst vedtagne politiske målsætninger og allerede gennemførte tiltag. For den tyske Bundeskanzler derimod repræsenterede det fælles manifest startskuddet på endnu en fase i kampen mellem »traditionalister« og »fornyere« i det tyske SPD.

2. »Europe: The Third Way/ Die Neue Mitte«

Kernen i det fælles britisk-tyske memorandum er et opgør med såvel en række traditionelle socialdemokratiske målsætninger som politiske virkemidler, fulgt op af forslag til nye prioriteter og instrumenter. Grundlaget for disse nye principper er en analyse af »den forandrede virkelighed«, hvor den teknologiske udvikling, globaliseringen, økologiske farer og social disintegration står centralt. Memorandummet er således ikke mindst et forsøg på at forholde sig til nogle af de grundlæggende udfordringer for de socialdemokratiske partier, som blandt andre Anthony Giddens har fremhævet – udfordringer som der ikke umiddelbart kan findes svar på i det klassiske venstres »emancipatory politics«, i den grundlæggende socialdemokratiske værdi om social retfærdighed, eller i velfærdsstaten som det afgørende middel til at realisere den sociale retfærdighed (Giddens 1998: 44; Kitschelt 1994: 20-37).

Opgøret med fortiden er skarpt formuleret: Det erkendes, at ønsket om social retfærdighed ofte blev forvekslet med et ønske om lighed i udfald. Herved overså man betydningen af at belønne initiativ og ansvar. For ofte blev der sat lighedstegn mellem midlerne til at opnå social retfærdighed og et stadigt højere offentligt udgiftsniveau, uanset resultaterne af dette udgiftsniveau eller konsekvenserne af

det for konkurrenceevne, beskæftigelse og levestandard. Den faste tro på, at staten skulle korrigere skadelige markedsfejl førte alt for ofte til en uforholdsmæssig ekspansion af det offentlige bureaukrati. Alt for ofte blev rettigheder sat højere end pligter. Og endelig, så blev nationale regeringers evne til at »fine-tune« økonomien overvurderet, ligesom den private sektors evne til skabe velstand blev undervurderet.

I stedet for fortidens fejltagelser advokerer memorandummet for hvad man kunne kalde en radikal pragmatisme, radikal i betydningen ubundet af tradition og konvention, men hvor pragmatismen dog stadig udspiller sig med afsæt i nogle grundlæggende socialdemokratiske værdier om social retfærdighed og om en væsentlig rolle for staten i realiseringen af en social retfærdighed.

Det ville dog være forkert at sige, at memorandummet blot tager de politiske midler op til diskussion, mens målene forbliver uberørte. For det første er det i sig selv problematisk at antage et entydigt skel mellem midler og mål. For det andet må i det mindste visse af de principper, memorandummet stadfæster, opfattes som nogle ret vidtgående revisioner af, hvad der ellers kan opfattes som grundlæggende socialdemokratiske værdier. Lighed defineres således entydigt som lige muligheder, ikke f.eks. som en høj grad af lighed i levevilkår. En »ligelig« indkomstfordeling realiseret via skattesystemet, som blandt andre det danske socialdemokrati fortærende støtter, er således ifølge memorandummet ikke nogen grundlæggende målsætning.

Hvad er kernen i »den sociale retfærdighed« og i statens rolle da ifølge memorandummet? Dokumentet indeholder ikke nogen egentlig diskussion af begrebet om social retfærdighed, men fokuserer i stedet på de praktiske handlemuligheder, som socialdemokratier bør udnytte i en verden karakteriseret ved ha-

stig forandring. Men det billede af »social retfærdighed«, som herigennem fremkommer, er en situation, hvor staten / det politiske system påtager sig et ansvar for at skabe nogle bestemte rammer og udviklingsmuligheder for den enkelte. Det er herefter den enkeltes ret og i mange sammenhænge også pligt at udnytte disse rammer og muligheder, og memorandummet lægger flere steder vægt på at målet er at fremme egeninitiativet, snarere end at garantere den enkelte bestemte ydelser eller en bestemt stilling. I forhold til tidligere tænkning er det altså forholdsvis beskedent, hvor stort et ansvar staten pålægges. Med dokumentets egne ord skal staten »styre, ikke ro«, og i modsætning til tidligere socialdemokratiske manifeste indeholder dokumentet eksempelvis ikke en opstilling af væsentlige individuelle eller kollektive rettigheder, som socialdemokratiske partier forpligter sig til at opfylde ad politisk vej.

Opgøret med fortiden ligger også bag dokumentets udførlige afsnit om økonomisk politik. Der lægges afstand til 1970ernes og de tidligere 1980eres store tiltro til Keynesiansk efterspørgselsstyring: »I fortiden har socialdemokrater ofte skabt det indtryk at vækst og høj beskæftigelse kunne nås alene gennem en effektiv styring af efterspørgslen. Moderne socialdemokrater anerkender, at udbudssidepolitikker har en central og komplementær rolle at spille«. Det medgives, at en ekspansiv finanspolitik kan give mening under konjunkturedgange, men samtidig understreges det, at underskudsfinansiering ikke er et brugbart middel til at overvinde strukturelle svagheder i økonomien, som står i vejen for højere vækst og beskæftigelse. Den makroøkonomiske politiks rolle indsnævres derfor til udjævning af konjunktursvingninger, uden at memorandummet gør sig illusioner om derigennem helt at kunne undgå cykliske svingninger.

Modsvarende tildeles udbudssidepolitikken en langt væsentligere rolle end tidligere, og

statens rolle i at fremme strukturforandringer på udbudssiden understreges. Statens indgribende rolle defineres dog udelukkende som markedskonform indgriben. Markedskræfternes vækstpotentiale anerkendes, og opgaven bliver herved at skabe »en ramme som tillader markedskræfterne at arbejde hensigtsmæssigt«, for dette er »essentielt for økonomisk succes og en forudsætning for en mere resultatrig beskæftigelsespolitik«. Med memorandumets ord er »fleksible markeder et moderne socialdemokratisk mål«. Som væsentlige elementer i en socialdemokratisk udbudssidepolitik fremhæver memorandummet en skattepolitik, som reducerer selskabsskatten til fremme for private investeringer, og som reducerer skattebyrden for lønmodtagere og »arbejdende familier«, især på de lavere indkomstrin. Det siges udtrykkeligt, at »størsteparten af indkomst skal forblive i lommerne hos dem, som har tjent den«. »Grønne« skatter kan i nogen grad træde i stedet.

Et tilsvarende væsentligt element i udbudssidepolitikken er »investering i human og social kapital«. Trylleordene er livslang uddannelse: Regeringerne har et ansvar for at skabe rammer, som gør det muligt for den enkelte løbende at styrke sine kvalifikationer. Ligeledes lægges der i denne forbindelse stor vægt på en aktiv arbejdsmarkedspolitik. Arbejdsmarkedspolitikken skal være »et springbræt til personlig ansvarlighed«, og arbejdsløshedsperioder skal være »en mulighed for at opnå kvalifikationer og for personlig udvikling«. Endelig definerer memorandummet moderne socialdemokrater som de små og mellemstore virksomheders og iværksætternes forsvarer: Her ligger det største potentiale for vækst og jobskabelse.

Samlet er memorandummet udtryk for en politisk og økonomisk strategi, som har fjernet sig væsentligt fra den politik, både Labour og SPD repræsenterede da de sidst mistede regeringsmagten i hhv. 1979 og 1982. Væk er

al tale om socialisme og offentlig overtagelse af produktionsmidlerne, væk er kritikken af markedet og kapitalismen, væk er mistroen til den internationale handel og konkurrence. Det moderne socialdemokratis opgave er i stedet aktivt at understøtte de produktive kræfter i markedet, og at skabe rammer for individers udnyttelse af disse rammer.

Er det moderne socialdemokrati, som det præsenteres i memorandummet, mere end en sparsomt forklædt socialliberalisme? Selv om der er klare sammenfald mellem memorandumets tankegang og det socialliberale ønske om et socialt sikkerhedsnet under markedet (og selv om Tony Blair selv har understreget de liberale elementer New Labours politiske filosofi, jvf. Beer 1998), så er det dog ikke et »passivt« sikkerhedsnet men den aktive skabelse af udvikling, af muligheder, rettigheder og pligter, som står centralt i memorandummet. Troen på en aktiv og indgribende stat må derfor stadig siges at afgrænse dokumentets moderne socialdemokrati fra en traditionel socialliberal tankegang.

Imidlertid er det problematisk at opfatte dokumentet som udtryk for, hvad det moderne socialdemokrati rent faktisk er. Dels er der ikke fuld opslutning bag dokumentets linie i de vesteuropæiske socialdemokratier, hvilket jeg skal komme ind på afslutningsvis. Dels er der stor forskel på den klangbund, som memorandummet har i hhv. Labour og det tyske SPD. Det politiske dokument kan nok i høj grad tages som udtryk for, hvilket parti New Labour er i dag, men det samme kan ikke siges om SPD, for på trods af den lange oppositionsperiode, som begge partier oplevede i gennem 1980'erne og 1990'erne, er der stor forskel på den reformproces, som har foregået i henholdsvis Storbritannien og (Vest)-Tyskland.

3. Vejen til New Labour

Når Tony Blair i dag leder et parti, som i det store hele har accepteret den politiske filoso-

fi, der præsenteres i memorandummet, så har det en lang forhistorie. I medierne identificeres det reformerede Labour næsten helt med Tony Blair personligt, men dette er ikke et sandfærdigt billede. Med Blairs politiske lederskab blev reformprocessen ført adskillige skridt videre, ikke mindst på det symbolske plan (f.eks. det nye partinavn og den endelige formelle opgivelse af målsætningen om offentligt ejerskab af produktionsmidlerne), men processen startede i realiteten allerede i det små efter Labours katastrofale valgnederlag i 1983, hvor Neil Kinnock blev leder af partiet efter Michael Foot, og den tog fart efter 1987.

I perioden 1983-1987 bestod reformbestræbelserne i første række af partiledelsens forsøg på at samle partiet efter at »det hårde venstre« i de tidlige 1980'ere gentagne gange havde været på nippet til at tage kontrol over partiet, og efter at en gruppe fremtrædende partimedlemmer på partiets højrefløj i 1981 tog konsekvensen og brød med Labour for at danne det britiske SDP (Bradley, 1981; Kogan og Kogan, 1982; Seyd 1987). Neil Kinnock havde selv sit oprindelige ståsted i »det bløde venstre«. Kinnock og folkene omkring ham gjorde kampen mod »det hårde venstre« til et kardinalpunkt, og på partiets årskonference i 1985 gjorde han for første gang åbent og brutalt op med den yderste venstrefløj.

Ved valget i 1987 var en række af de politikere, som partiet havde ført i felten i 1983 blevet opgivet, men væsentlige elementer fra Labours alternative økonomiske strategi (AES) fra de tidlige 1980'erne var stadig en del af partiets politik. Så sent som i 1986 forpligtede partiet sig eksempelvis til »an ambitious move towards wider social ownership« (Labour Party 1986).

Det var derfor det andet klare valgnederlag, som for alvor satte gang i nytænkningen i Labour: I efteråret 1987 blev en meget ambitiøs politikrevisionsproces igangsat (Shaw,

1993). Syv Policy Review Groups, som tilsammen dækkede et meget bredt spektrum af politiske spørgsmål, blev etableret, og i perioden fra 1988 til 1991 publicerede grupperne i alt fire Policy Review rapporter, hvor den vigtigste »Meet the Challenge, Make the Change«, der blev forelagt og godkendt på årskonferencen i 1989, indeholdt detaljeret politikformulering på en lang række områder (Labour Party 1989). Resultatet af den samlede politikrevision var et stort antal vidtrækkende ændringer. På det mest grundlæggende plan indebar politikrevisionen et forsøg på at fjerne den tætte kobling mellem demokratisk socialisme og kollektivismen i en stadigt ekspanderende statsmagts udformning. I stedet defineredes en »socialdemokratisk individualisme« som den grundlæggende værdi. Som Neil Kinnock formulerede det i 1987 »[b]eing part of a collective is not as strong as it used to be. Our initial approach has got to be from the party to the individual.« Budskabet skulle være: »Socialism looks after the individual« (Hughes og Wintour 1990: 38-39).

Labours grundlæggende accept af markedet og dets produktive potentiale er også et væsentligt resultat af revisionsprocessen. Generelt afspejledes en aftagende tro på nytten af omfattende statslig intervention i økonomien i det standpunkt, at interventionen skulle begrænses til opgaver, markedet ikke selv kunne opfylde på tilfredsstillende vis (uddannelse og forskning, infrastruktur, miljøbeskyttelse og »social retfærdighed«). Industripolitikken, som tidligere i hvert fald retorisk havde hvilet på nationaliseringer, på fransk-inspiret indikativ planlægning, eller på selektiv statsstøtte til udvalgte industrier (»picking the winner«), blev eksempelvis givet en langt mere markedskonform udformning. Den tiltagende skepsis overfor statslig indgriben ses også i det forhold, at målsætningen om fuld beskæftigelse opnået ved hjælp af Keynesiansk efterspørgselsstyring blev opgivet i forbindelse med politikrevisionen og erstattet af

et mere uforpligtende mål. Endelig forpligtede Labour sig før valget i 1992 til »fiscal prudence« – en stram offentlig udgiftspolitik, som afstod fra væsentlige skattestigninger. I modsætning til Labours strategi forud for valget i 1997, var der dog i planerne fra 1992 en vis samlet skattestigning, som skulle falde på de højeste indkomstgrupper, og som skulle finansiere en forbedret offentlig service.

Med hensyn til en lang række elementer i den politiske og økonomiske strategi kan man derfor godt konkludere, at Labours nuværende politik på væsentlige områder var formuleret før valget i 1992. Når partiet alligevel tabte sit tredje valg i træk i 1992, hvorimod sejren som bekendt var overvældende i 1997, så skyldes det derfor næppe alene, at partiet i den mellemliggende periode har gennemført yderligere revisioner af sin politik. Snarere var årsagen, at partiets reformerede politik i 1992 ikke blev tillagt fornøden troværdighed af vælgerne, ligesom det Konservative partis vælgermæssige appel i 1992 var betydeligt større end det var tilfældet i 1997 (Butler og Kavanagh 1993).¹

Når dette er sagt, skal det dog understreges, at Tony Blair, og før ham den kortvarige nu afdøde partileder John Smith, på adskillige meget synlige områder har videreført reformprocessen. For det første har Tony Blair – også med udgangspunkt i beslutninger truffet så tidligt som i 1992 – gjort op med fagforeningsdominansen internt i Labour (Labour 1996; Taylor og Bentley 1996). Labour er i dag således i højere grad end tidligere et medlemsbåret parti, med flere og mere væsentlige elementer af direkte medlemsdemokrati. Den officielle begravelse af målsætningen om socialt ejerskab er et andet element i moderniseringen af Labour, som er blevet nævnt. Understregningen af individuelle forpligtigelser i forskellige sammenhænge, som de også fremgår af det britisk-tyske memorandum, samt en hårdere kurs mod kriminalitet er også blandt Blair-ledelsens politiske

nytiltag. Sidst men ikke mindst er spørgsmålet om en forfatningsmæssig reform, herunder primært en decentralisering (devolution) til et skotsk og et walisisk parlamentet gradvist kommet til at stå som et meget centralt budskab for Labour under Tony Blairs ledelse (Barnett 1996).

Samtidig skal det også nævnes, at Labour under Blair har givet køb på nogle traditionelt centrale socialdemokratiske målsætninger. Allerede i 1996 afviste skygge-finansminister Gordon Brown al tale om højere marginalsatser med henblik på omfordeling, ligesom partiet forpligtede sig til en »lavskattepolitik«. Både før og efter valget har Labour desuden været yderst påholdende med at love omkostningskrævende forbedringer af den offentlige service og de offentlige indkomstoverførsler.

Hvordan skal man karakterisere New Labours politiske profil? Når partiet selv, ligesom Anthony Giddens anvender begrebet »den tredje vej«, så er det i betydningen vejen mellem »det gamle venstre« og »det nye højre«. Dette er imidlertid ikke nogen præcis definition. I stedet er det nyttigt at inddrage Herbert Kitschelts analyse af vesteuropæiske socialdemokratiets politiske strategier (Kitschelt 1994). Kitschelt (og mange andre med ham) har påpeget, at der med opbruddet i de traditionelle klasse-mønstre opstår et behov for en strategisk nyorientering, hvis ikke socialdemokratiene skal miste deres vælgermæssige appel. I tillæg til den traditionelle distributive skillelinje mellem »kapitalistisk« og »socialistisk« politik bliver en ny konfliktdimension af større betydning i takt med den sociale udvikling, nemlig konflikten mellem libertær/kommunitær politik på den ene side og autoritær politik på den anden side. Socialdemokratiernes problem er, at deres traditionelle kernevælgere befinder sig i den autoritære og socialistiske kvadrant, mens store og voksende dele af den nye veluddannede mellemklasse er libertært oriente-

rede og tilmed ikke entydigt traditionelt socialistisk orienterede. Socialdemokratiernes strategiske muligheder for at øge deres vælgermæssige appel består da i at bevæge sig i libertær retning, i kapitalistisk retning eller i en kombineret libertær/kapitalistisk retning.

Når det kan være vanskeligt at sætte New Labours politiske profil på formel, så er det i min tolkning fordi partiet forsøger at gøre adskillige ting på én gang. For det første er bevægelsen i retning af en større markedsorientering entydig. For det andet er der også en række libertære elementer i partiets politiske målsætninger, primært i forbindelse med spørgsmålet om forfatningsmæssig modernisering og decentralisering. Men samtidig søger New Labour imidlertid at appellere til mere autoritært orienterede vælgere på andre områder, f.eks. med hensyn til kriminalitetsbekæmpelse, i uddannelses- og arbejdsmarkedspolitikken og når talen er om familien.² Kitschelts analyse hviler på den implicite antagelse, at socialdemokratiske partier med den ændrede sociale orden må bestemme sig for én og kun én reformretning. New Labour illustrerer, at et parti med succes kan vælge at bevæge sig i flere retninger på én gang. Hvis budskabet bliver formidlet på den rigtige måde, kan man tilsyneladende skræve vidt, før bukserne revner.

4. Moderniseringsstriden i SPD

Reformprocesserne efter tabet af regeringsmagten har en lige så lang historie i det tyske SPD som i det britiske Labour. Resultatet af disse bestræbelser har imidlertid været et andet. Efter at den social-liberale SPD-FDP regering i 1982 var gået i opløsning og var blevet erstattet af FDP-CDU/CSU centrum-højre koalitionen, fandt der ikke den samme radikaliserings af partiet sted, som det var tilfældet i Labour i den tilsvarende periode i Storbritannien. SPD søgte dog at indoptage nogle af de nye og libertære strømninger, som De Grønnes succes var udtryk for, i et (forgæves) forsøg på at eliminere konkurrencen herfra. I

valgkampen i 1983 blev der f.eks. lagt stor vægt på fredsspørgsmålet og på økologiske spørgsmål (Kitschelt 1994: 163-65).

I maj 1984 igangsatte partiets kongres formelt arbejdet med at omformulere det politiske program. Hensigten var at gennemføre reformprocessen i to faser. I perioden 1984-86 skulle en programkommission udarbejde et udkast, som herefter skulle debatteres på alle niveauer i partiet. En ny programkommission skulle herefter færdiggøre udkastet til nyt program. Ambitionen med reformprocessen var fra starten begrænset til en kontinuerlig videreudvikling af eksisterende politikker, eftersom målsætningen blev defineret som at udarbejde et nyt grundprogram »på grundlag af Godesberg-programmets fundamentale principper«. Her bør man dog huske, at SPD ved indgangen til 1980'erne på en række områder og langt tidligere end Labour allerede havde gennemgået en omfattende reformproces, som havde flyttet partiet fra en ret vidtgående kapitalismekritik til en mere midtsøgende socialdemokratisk linie, der eksempelvis ikke havde nationaliseringer som noget centralt punkt. Godesberg-programmet fra 1959 var netop resultatet af denne reformproces.³

Reformprocessen var tænkt som en relativt forsigtig øvelse med udgangspunkt i partiets eksisterende ståsted. Alligevel viste der sig hurtigt uenighed. Den første fase af reformarbejdet havde ikke nogen høj profil, blandt andet fordi det første udkast til nyt program, offentliggjort i juni 1986, var resultatet af en lukket proces. Uenigheden blev derfor i høj grad holdt bag lukkede døre. Ikke desto mindre gav udkastet anledning til kraftig kritik fra partiets liberalt orienterede fløj. Udkastet bar således præg af partiets venstrefløj og var karakteriseret ved en tvetydig holdning til markedskapitalismen (»den demokratiske socialisme sigter ikke blot efter at forbedre kapitalismen men efter at erstatte den med en ny social og økonomisk orden«⁴) og en pes-

simistisk samtidsanalyse. Repræsentanter for fagbevægelsen modsatte sig som svar på den liberalt orienterede kritik på den anden side at give køb på programmets målsætning om fuld beskæftigelse, uanset om midlet så skulle være Keynesiansk efterspørgselsstyring eller ej.

I den anden fase af reformarbejdet, som blev startet i juni 1987, var opmærksomheden omkring arbejdet betydeligt større, og uenighederne blev tilsvarende mere synlige. I oktober 1988 blev det nødvendigt at etablere en »super-kommission« for programarbejdet, som skulle forlige og koordinere de forskellige og ofte modstridende synspunkter, som processens forskellige arbejdsgrupper producerede. Desuden blev den videre proces karakteriseret ved forsinkelser, i høj grad også på grund af intern uenighed. Fristen for færdiggørelsen af det nye program blev udsat fra november 1987 til december 1988. Selv med denne udsættelse kunne tidsplanen ikke holdes, og først i januar 1989 lykkedes det ved hjælp af en serie hastige kompromiser at enes om et udkast til det endelige nye partiprogram, endeligt vedtaget på en ekstraordinær partikongres i december 1989 (Padgett 1993).

Den synlige uenighed i den anden fase kan ses som et udtryk for en mere åben reformproces, der i højere grad gav plads til at stille spørgsmålstejn ved partiortodoksien. Gruppen, der fik navnet »Brandts børnebørn«, med blandt andre Oskar Lafontaine blandt sine aktive medlemmer, havde en vis indflydelse i denne forbindelse. Samlet kan man dog ikke sige, at det endelige nye partiprogram på nogen måde er udtryk for noget radikalt brud med fortiden (SPD 1989). Den reformvenlige del af partiet stod – hvis man sammenligner med udviklingen i det britiske Labour i slutningen af 1980'erne og starten af 1990'erne – i en relativt svag position. Dette anskueliggøres blandt andet af den intense diskussion om en nedsættelse af arbejdsti-

den, som partiets traditionalistiske fløj gik sejrrikt ud af med fastholdelsen af kravet om fuld lønkomensation. Samtidig lykkedes det dog for den liberalt orienterede fløj at nedtone den retoriske fjendtlighed overfor kapitalistisk markedsøkonomi i det endelige program.

I mange henseender udgjorde det nye program derfor en videreførsel af det 30 år yngre Bad Godesberg-program. I forhold til Godesberg-programmet lægges der dog større vægt på samfundsmæssig solidaritet som en afgørende målsætning. Hvor der er tale om væsentlige nyskabelser, er det i høj grad i forbindelse med nogle af de »nye« problemfelter, som der iflg. Anthony Giddens ikke findes svar på i det klassiske venstres politik, ikke mindst økologiske spørgsmål. Kønslikestilling er et andet »nyt« tema, som gives høj prioritet i programmet.

Den konfliktfyldte proces omkring det nye grundlagsprogram illustrerer, at det på mange områder i løbet af 1980'erne var vanskeligt for SPD at reformere sig – og det på trods af de tabte forbundsdagsvalg i 1983, 1987 og igen i 1990, hvor partiet med 33,5% af stemmerne opnåede næsten 10 procentpoint lavere tilslutning end ved valget i 1980. Også i løbet af 1990'erne har partiet været præget af intern uenighed om udviklingen i den officielle linie. Kanslerkandidat Rudolf Scharpings nederlag til centrum-højre koalitionen ved forbundsdagsvalget i 1994 gav ikke anledning til nogen systematisk revision af partiets politikker. Tværtimod blev perioden efter 1994 i stigende grad præget af intern rivalisering mellem Scharping og to af partiets »Länderfürsten«, Oskar Lafontaine i Saarland og Gerhard Schröder i Niedersachsen. Da Scharping på dramatisk vis var blevet afsat som partiformand ved Lafontaines overraskelsesmanøvre på partidagen i november 1995 indsnævredes rivaliseringen til en tvekamp mellem Lafontaine og Schröder, hvor Lafontaine på nogle (men ikke alle) punkter

repræsenterede en traditionel socialdemokratisk politik (omfordelende skattepolitik, Keynesiansk efterspørgselsstyring) i forhold til Gerhard Schröders mere markeds- og erhvervsorienterede linie.

Gerhard Schröder kom i samme periode i stadig højere grad til at fremstå som lederen af partiets »moderniseringsfløj«. Dette var ikke mindst tilfældet efter at han i efteråret 1997 som potentiel kanslerkandidat præsenterede 12 »teser«, der i sit tonefald måske snarere end i sit indhold (de var holdt i vage vendinger) signalerede reformiver, risikovilje, forandringsparathed, samt en ny understregning af iværksætteres og egeninitiativets betydning og af konkurrence som en produktiv og effektiviserende kraft (Die Zeit 1997). Kodeordene er modernisering, innovation og investering i uddannelse, viden og produktivitet, mens begreber som solidaritet og lighed nedtones.

Med valget af Gerhard Schröder til kanslerkandidat i foråret 1998 kunne det synes som om denne overordnede politiske linie, hvis slægtskab med det New Labours tilgang er åbenbar, havde sat sig igennem i partiet. Dette er imidlertid en forhastet konklusion, hvilket illustreres af den fortsatte konflikt imellem Schröders linie og Lafontaines på visse punkter mere traditionelle venstreorienterede position, selv i perioden efter at SPD i oktober 1998 for første gang i 16 år igen fik regeringsmagten. Med hensyn til spørgsmål som skattepolitik og finans- og pengepolitikken fortsatte de interne stridigheder således bag mere eller mindre lukkede døre i den nye regerings første halve år, med det resultat at den rød-grønne koalitions profil fremstod særdeles uklart. Først efter finansminister Lafontaines afgang i foråret 1999 og efter et succesrigt tysk bidrag til afslutningen af Kosovo-krigen stod Bundeskansleren i en så stærk position, at der kunne sættes handling bag nogle af reformtankerne (Der Spiegel 1999).

5. Reformen i SPD og Labour:

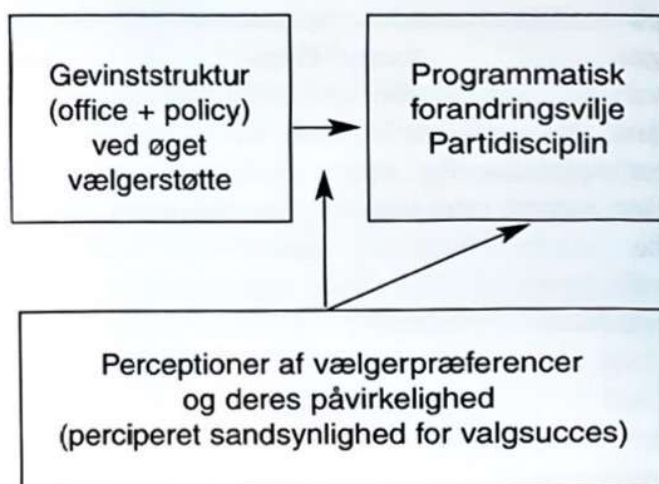
Et bud på en forklaringsmodel

På trods af det forhold, at SPD og Labour begge har gennemlevet en meget lang oppositionsperiode, er der således stor forskel på partiernes reaktioner på forvisningen fra regeringsmagten. Selv om Labour helt ind til i midten af 1980'erne både var et meget radikaliseret og et meget splittet parti, lykkedes det i løbet af ret få år at samle partiet om en gennemgribende reform af dets linie. I modsætning hertil har der nok været en udvikling i de positioner, som det tyske SPD har ført i felten i forbindelse med de forskellige valgkampe, men der har til stadighed været intern strid om linien, og forsvaret for traditionelle socialdemokratiske dogmer har været af betydelig styrke. Det er på den baggrund sandsynligt, at partiets støtte til Gerhard Schröders fornyelseslinie i 1997-98 i høj grad har været betinget af det vage og abstrakte niveau, hvorpå hans 12 »teser« blev holdt, f.eks. i forbindelse med ømtålelige spørgsmål som arbejdsmarkedsfleksibilitet og modernisering af den offentlige sektor.

For den tyske partiledelses vedkommende skal offentliggørelsen af det fælles britisk-tyske memorandum om »The Third Way / Die Neue Mitte« derfor ses som et led i ledelsens løbende arbejde for at reformere partiet, snarere end som et udtryk for, at SPD nu står samlet bag Schröders linie. Gerhard Schröder og kredsen omkring ham har haft brug for støtten fra det britiske Labour i sine bestræbelser på at give sin pragmatiske, midtsøgende og markedsorienterede kurs et stærkere fodfæste i partiet.⁵

Spørgsmålet melder sig derfor, hvor årsagerne til de store forskelle i reformprocessernes forløb kan findes. Der er naturligvis mange faktorer involverede, men jeg vil argumentere for, at det alligevel er muligt at give et bud på en forklaring med udgangspunkt i figur 1 nedenfor. I figuren er to faktorer afgørende for hhv. programmatisk forandringsvilje i

partiet og partidisciplinen, her forstået som opslutningen omkring den vedtagne politiske linie: For det første de gevinster i form af politisk indflydelse (policy) eller andre – ofte private – fordele ved at have regeringsmagten (office), som kan udløses af vælgermæssig fremgang. For det andet partiets perceptioner af vælgerpræferencer og deres påvirkelighed, eller med andre ord den perciperede sandsynlighed for succes for partiet i forestående valg, med det givne programgrundlag.

Figur 1: En model til forståelse af programmatiske forandringsprocesser i SPD og Labour

Med hensyn til den første faktor, så afhænger den i modellen af institutionelle politiske forhold. Ser man på UK og Tyskland er der en række forskelle i det politiske system, som tilsammen indebærer, at gevinsterne ved en valgsejr er større i det britiske end i det tyske tilfælde. For det første resulterer det britiske valgsystem med flertalsvalg i enkeltmandskredse så godt som altid i et regeringsparti, som har en parlamentarisk majoritet. Med andre ord, så er der en sammenhæng mellem et partis vælgermæssige vægt og dets parlamentariske vægt, som favoriserer store partier som Labour. Det indebærer for det andet, at spørgsmålet om strategisk interaktion (samspillet mellem forskellige partier i dan-

nelse af koalitioner) i parlamentet forsvinder – valget resulterer i ét majoritetsparti, hvilket betyder at det umiddelbart står klart hvilket parti, der får regeringsmagten. For det tredje, så indebærer systemet, at regeringspartiet ikke har behov for at »dele ud af« regeringsfordelene til koalitions partnere eller støttepartier, hvad enten der så er tale om at dele den politiske indflydelse eller private regeringsfordele. Regeringsfordelene koncentrerer om det regerende parti (jf. Ström 1990). Et fjerde forhold skal også nævnes, nemlig karakteren af den politiske indflydelse, som kan vindes via regeringsmagten. Er det en indflydelse, som er forfatningsmæssigt begrænset på forskellig vis, uanset om den er koncentreret på det regerende parti? I Storbritannien er svaret nej, eftersom princippet om den parlamentariske suverænitet og fraværet af en skreven forfatning giver parlamentet og dermed regeringen et uhørt stort spillerum.⁶

I modsætning til disse forhold er der i det tyske politiske system ikke nogen garanti for, at vælgermæssig vægt afspejles i en stærk forhandlingsstilling med hensyn til regeringsdannelse, da regeringsdannelsen altid er et koalitions spørgsmål. Dette indebærer samtidig, at også et parti med vælgermæssig succes nødsages til at dele regeringsfordelene med koalitions partneren. Dertil kommer, at Forbunds dagens formelle råderum er begrænset af en skreven forfatning, og ikke mindst af dens føderale karakter, som placerer en lang række formelle magtbeføjelser på Länder-niveau og fastlægger en magtdeling mellem Forbunds dagen og Forbunds rådet, hvor delstaterne er repræsenterede.

Det er klart at tabet af regeringsmagten i Storbritannien på denne baggrund må være en katastrofe for ethvert regeringsbærende parti. Katastrofen er knap så stor i det tyske politiske system, blandt andet fordi den føderale forfatning og den institutionelle magtdeling åbner alternative veje til politisk indfly-

delse og til de andre fordele, regeringsmagten medfører.

Ser man ud over det formelle politiske system blev disse forskelle mellem de to systemer tilmed forstærket af nogle partipolitiske faktorer i perioden efter regeringsskiftet i hhv. 1979 og 1982. En af Thatcher-regeringens hovedmålsætninger var således at eliminere fagbevægelsens politiske indflydelse. Dette indebar blandt andet, at brugen af korporative organer fra dag ét blev blankt afvist. Ikke alene havde Labour tabt regeringsmagten, men den eneste anden væsentlige indflydelseskanal for arbejderbevægelsen, nemlig den korporative kanal, var også blokeret. Nødvendigheden af en valgsejr blev så meget desto større.⁷ Omvendt, så har de korporative beslutningsorganer i højere grad overlevet centrum-højre regeringen i Tyskland, ligesom SPDs relativt stærke stilling i delstaterne og i Forbunds rådet har åbnet alternative indflydelsesmuligheder.

Den anden faktor i modellen, perceptionerne af partiets chancer for succes i forestående valg, har i 1980'erne og starten af 1990'erne ligeledes understøttet tendensen til større programmatisk forandringsvilje i Labour end i SPD. I SPD har det således i lange perioder virket realistisk, at partiet kunne vinde regeringsmagten ved forestående valg på det eksisterende programgrundlag. Dette skyldes ikke mindst, at partiet som nævnt stod stærkt og var regeringsbærende i mange delstater. En serie valgsejre i delstatsvalg i 1985 var eksempelvis medvirkende til at lægge en dæmper på den politiske nytænkning i arbejdet med at reformere partiets program såvel som i valgkampen forud for Forbunds dagsvalget i 1987 (Padgett 1993: 26). I modsætning hertil kunne der næppe herske tvivl om Labours ringe chancer for at vinde forestående valg med det givne partiprogram efter valgene i 1983 og 1987. Når Gerhard Schröder i 1998 kunne blive valgt til SPDs kanslerkandidat på et program, som i mange hense-

ender står i et spændingsforhold til partiets traditionelle politik, må det ligeledes ses i sammenhæng med, at der efter fire tabte forbundsvalg i træk var en stigende bevidsthed i partiet om behovet for programmatisk fornyelse, hvis valget skulle vindes.⁸

6. Reaktionen på Blair/Schröder-udspillet

I hvor høj grad er Tony Blairs og Gerhard Schröders udspil repræsentative for de vesteuropæiske socialdemokratier? Reaktionen viser, at der ikke er enighed, ligesom der indenfor den socialdemokratiske familie kan identificeres to forskellige reformveje som svar på de senere års politiske og samfundsmæssige udvikling. Uenighederne skal ikke overdrives – de allerfleste socialdemokratiske partier kan i dag skrive under på, at Keynesiansk efterspørgselsstyring ikke er løsningen på alle problemer, på den store betydning af strukturpolitik/ubudssidepolitik, og på ønsket om en aktiv arbejdsmarkedspolitik og social investering i uddannelse, forskning mm.

Stridspunkterne begrænser sig således til dele af Blair-Schröder dokumentet, som angår målsætningen om en høj grad af lighed i samfundet, opnået via skattesystemet og/eller en veludbygget velfærdsstat. Det er nedtoningen af denne målsætning, og den relaterede understregning af målsætningen om lave skatter, som fik både den franske premierminister og den danske statsminister til at lægge en vis afstand til memorandummet – Lionel Jospin allerede ved at afvise at deltage i udarbejdelsen af det, og Lionel Jospin og Poul Nyrop Rasmussen sammen ved i en fælleserklæring at understrege den politik, de selv står for, samtidig med at Blair-Schröder memorandummet mere kontroversielle forslag forbigås i tavshed (Statsministeriet 1999).⁹ I forhold til Blair-Schröder dokumentet lægger den dansk-franske fælleserklæring således udelukkende vægt på »offensiv« arbejdsmarkedsfleksibilitet (uddannelse

og opkvalificering, faglig omstillingsevne) som et middel til nedbringelse af arbejdsløsheden. Blair-Schröder dokumentet understreger i modsætning hertil behovet for både »offensiv« og »defensiv« fleksibilitet (Boyer 1988), hvor den defensive fleksibilitet er fleksibilitet i løndannelsen og dermed – set i sammenhæng med dokumentets målsætning om lave skatter – i realiteten en accept af stor lønspredning. Den mere offensive tilgang i den dansk-franske erklæring understreges også af den store betydning, som her tillægges politisk-økonomisk tiltag på EU-plan. For eksempel leger Jospin og Nyrop Rasmussen med tanken om at indføre konkrete mål for væksten i EU, ligesom de foreslår at opstille konkrete mål i beskæftigelsespolitikken, som medlemsstaterne forpligter sig til at leve op til. Blair-Schröder dokumentet er mere tilbageholdende her. Det nøjes med at fastslå, at »moderne socialdemokrater løser problemer, hvor de bedst kan løses«, hvilket for nogle problemers vedkommende er det europæiske plan, ligesom der opfordres til en systematisk erfaringsudveksling mellem medlemsstaterne mht. opnåelsen af væsentlige socialdemokratiske mål.

En moderne socialdemokratisk politik defineres derfor ikke af Blair-Schröder papiret, og det kan være relevant at tale om to forskellige socialdemokratiske moderniseringsstrategier – repræsenteret af Blair-Schröder tilgangen på den ene side og Jospin-Rasmussen erklæringen på den anden side (Olsen 1999). Samtidig illustrerer det store sammenfald, der alligevel findes imellem Blair-Schröder dokumentet og den linie f.eks. de danske og de franske partier følger, hvor langt de vesteuropæiske socialdemokratiske partier har bevæget sig i løbet af de sidste 15 år.

Noter

1. Der er givetvis flere årsager til Labours manglende politiske troværdighed i 1992. Indholdsmæssigt var det en svaghed i partiets kampagne, at hovedangrebene på den konservative regering bestod i en kritik af underfinansieringen og nedprioriteringen af offentlige velfærdsydelser, samtidig med at Labour selv forpligtede sig til en lav offentlig udgiftsvækst og til at undgå væsentlige skattestigninger. Set fra vælgernes side var den konklusion nærliggende, at store skattestigninger alligevel lurede rundt om hjørnet. På det mere symbolske plan kunne det måske være vanskeligt for vælgerne at få billedet af den tidligere venstrefløjsaktivist Neil Kinnock til at harmonere med den nålestribeede forretningsmand, som triumferende steg ud af helikopteren ved et af de afsluttende kampagnemøder få dage før valget!
2. Se Hall (1995) for en kritik af de autoritære elementer i New Labours politik.
3. Carl Cavanagh Hodge, »The Politics of Programmatic Renewal: Postwar Experiences in Britain and Germany«, i W. E. Paterson og R. Gillespie, *Rethinking Social Democracy in Western Europe*, pp. 5-20.
4. SPD Parteivorstand, *Entwurf für ein neues Grundsatzprogramm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands*, Bonn: 1986.
5. Reaktionen på det fælles memorandum i hhv. Storbritannien og Tyskland illustrerer forskellene i de to partilederes situation. I Storbritannien var kritikken stort set fraværende, mens udspillet udløste skarpe reaktioner i SPD, blandt andet fra forbundsdagsgruppens venstrefløj, anført af næstformanden for gruppen Rudolf Dressler, fra ungdomsorganisationen JuSo, og fra Ministerpræsidenten i Saarland, Reinhard Klimmt. Den skarpe kritik fik partiets generalsekretær, Ottmar Schreiner, til at understrege at »dokumentet ikke er en bibel men en invitation til debat« (Le Monde 1999; Frankfurter Rundschau 1999).
6. Dette har fået nogle observatører til at anvende termen »elective dictatorship« om det britiske system (Hailsham 1976).
7. Så stor var frustrationen over den totale udelukkelse fra den politiske indflydelse, at den spinkleste åbning blev modtaget med kyshånd. Således blev EF Kommissionens daværende formand Jacques Delors hyldet som den genkomne messias da han på det britiske LOs kongres i 1988 invite-

rede den britiske fagbevægelse til at deltage i udformningen af en »social dimension« i EFs indre marked (Haahr 1993: 133-134).

8. Perceptioner af chancerne for succes i forestående valg kan ligeledes kaste lys over udviklingen i Labour og SPD i tidligere perioder. Man kan spørge, hvorfor Labour i perioden før 1983 på tilsyneladende selvmorderisk vis kunne lægge sig på en radikal, socialistisk linie, når nødvendigheden af at vinde regeringsmagten er så stor i UK. Dette kan tilskrives venstre-partiaktivisternes tro på, at denne linie faktisk kunne lede til en valgsejr, f.eks. fordi vælgernes holdninger ansås at være påvirkelige overfor politiske budskaber og kampagner. Labours nederlag i 1983 blev således fra partiets venstrefløj forklaret ved, at partiledelsen ikke selv havde troet på partiets strategi, og derved havde været for dårlig til at forklare den, jf. Seyd (1987: 166-69). Når SPD i 1950'erne gennemgik en vidtgående reformproces, på trods af de forhold, der virker imod programmatisk forandring i det tyske politiske system, må det tilsvarende forstås med udgangspunkt i partiets effektive udelukkelse fra regeringsmagten på både føderalt niveau og delstatsniveau i denne periode. Op til Bad Godesberg-programmet kunne der således ikke herske tvivl om partiets minimale chancer for succes i forestående valg (Hodge 1993: 10).
9. Den pludselige franske interesse for Danmark må netop ses i lyset af, at det i Danmark er lykkedes at reducere arbejdsløsheden uden at acceptere større lønspredning eller en generel nedbygning af velfærdsstaten og sociale sikringsordninger.

Referencer

- Barnett, Anthony, 1996. »Questions to Answer«, *New Statesman and Society*, vol. 9, no. 391, pp. 20 ff.
- Beer, Samuel H., 1998. »The Roots of Labour«, *The Economist*, 7 February.
- Boyer, Robert, 1988. »Defensive or Offensive Flexibility?«, i R. Boyer (ed.), *The Search for Labour Market Flexibility*, Oxford: Oxford University Press, pp. 222-251.
- Bradley, Ian, *Breaking the Mould? The Birth and Prospects of the Social Democratic Party*, Oxford: Martin Robertson, 1981.

- Butler, David and Dennis Kavanagh, 1993. *The British General Election of 1992*, New York: St. Martin's Press.
- Frankfurter Rundschau, 1999. »Ins neoliberale Licht gerückt. Im Wortlaut: Reinhard Klimm's Schreiben und Schröder«, 29. Juni.
- Giddens, Anthony, 1998. *The Third Way. The Renewal of Social Democracy*, Cambridge: Polity Press.
- Haahr, Jens Henrik 1993. Looking to Europe. *The EC Policies of the British Labour Party and the Danish SDP*, Århus: Århus Universitetsforlag.
- Hailsham, Lord, 1976. »Elective Dictatorship«, London: BBC Publications.
- Hall, Stuart, 1995. »Son of Margaret?«, *New Statesman and Society*, vol. 8, no. 373, pp. 23 ff.
- Hodge, Carl Cavanagh, 1993. »The Politics of Programmatic Renewal: Postwar Experiences in Britain and Germany«, i R. Gillespie og W. Paterson (red.). *Rethinking Social Democracy in Western Europe*, London: Frank Cass, pp. 5-19.
- Hughes, C. og P. Wintour, 1990. *Labour Rebuilt*, London: Fourth Estate.
- Kitschelt, Herbert, 1994. *The Transformation of European Social Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kogan, David and Maurice Kogan, *The Battle for the Labour Party*, London: Kogan Page, 1982.
- Labour Party, NEC, 1986. *Social Ownership*, London.
- Labour Party, 1989. *Meet the Challenge, Make the Change*, London.
- Labour Party, NEC, 1996. *Labour into Power*, London.
- New Labour and Sozialdemokratische Partei Deutschlands, 1999. »Europe: The Third Way/Die Neue Mitte.
- Le Monde, 1999. »La 'troisième voie' prônée par MM. Blair et Schröder divise le SPD allemand«, 19. juin.
- Olsen, Lars, 1999. »Nye skel blandt socialdemokrater«, *Aktuelt*, 23. juni.
- Padgett, Stephen, 1993. »The German Social Democrats: A Redefinition of Social Democracy or Bad Godesberg Mark II?«, i W. E. Paterson og R. Gillespie, *Rethinking Social Democracy in Western Europe*, London: Frank Cass, pp. 20-38.
- Seyd, Patrick, 1987. *The Rise and Fall of the Labour Left*, New York: St. Martin's Press.
- Shaw, Eric, 1993. »Towards Renewal? The Labour Party's Policy Review«, i R. Gillespie og W. Paterson (red.). *Rethinking Social Democracy in Western Europe*, London: Frank Cass, pp. 112-134.
- SPD Parteivorstand, 1989. *Grundsatzprogramm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands*, Bonn.
- Statsministeriet, 1999. »Fransk-dansk erklæring om beskæftigelse«, 18. juni.
- Ström, Kaare R., 1990. »A Behavioral Theory of Competitive Political Parties«, *American Journal of Political Science*, vol. 34, no. 2, pp. 565-598.
- Der Spiegel, 1999. »Kraftmensch im Kanzleramt, Nr. 26, 28.6., pp. 22-32.
- Taylor, Jane and Tom Bentley, 1996. »Tony's new model revolution«, *New Statesman and Society*, vol. 126, no. 43-44, pp. 18 ff.
- Die Zeit, 1997. »Gerhard Schröders Thesenpapier im Wortlaut: Eckpunkte einer sozialdemokratischen Modernisierungs- und Reformpolitik«, Nr. 39.